

Paweł Trefler

Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska,
Przemyśl

Ukraińcy w Argentynie w latach 1947–2013

W latach 1897–1938 Argentyna stanowiła obok Stanów Zjednoczonych, Kanady i Brazylii jeden z głównych celów ruskiej, a następnie ukraińskiej emigracji transoceanicznej. W 1935 r. Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Buenos Aires, powołując się na szacunki Ukraińców, podawała liczbę 120 tys. ukraińskich imigrantów i ich potomków żyjących w Argentynie¹. Zamieszkiwali oni głównie miasto i prowincję Buenos Aires² oraz graniczące z Brazylią i Paragwajem terytoria narodowe Misiones i Chaco. Pochodzili w zdecydowanej większości z Galicji Wschodniej i Północnej Bukowiny, a także z Wołynia i Naddnieprza. Precyzyjne określenie liczby Ukraińców w Argentynie nastroczało jednak wiele trudności, ponieważ emigrowali oni najpierw jako obywatele Austro-Węgier, a następnie Rosji, Rzeczypospolitej Polskiej, Rumunii i Czechosłowacji. Argentyńska administracja w ewidencji imigrantów początkowo nie uwzględniała narodowości i wyznania, utożsamiając ruskich/ukraińskich imigrantów z Polakami. Z kolei argentyńska Polonia podejmowała próby ich spolonizowania. Chłopski emigranci nie mieli ukształtowanej świadomości narodowej. Na przełomie XIX i XX w. większość z nich identyfikowała się ze swoją najbliższą rodziną, grupą krewnych i miejscem pochodzenia, określając się mianem Rusinów, Łemków, Bojków, Huculów, Haliczan, Bukowinian itp.³. Dopiero po I wojnie światowej i upadku ukraińskiej państwowości z ziem II RP i Naddnieprza do Argentyny zaczęli emigrować inteligenci — wśród nich dobrze wykształceni

¹ R. Stemplowski, *Los ucranianos en la Argentina*, [online], „Estudios Latinoamericanos”, nr 3/1976, s. 292 [dostęp: 22.02.2014]. Dostępny w Internecie: http://www.ikl.org.pl/Estudios/EL03/el03_16_stem.pdf. Ambasada RP w Buenos Aires uważała, że w rzeczywistości w Argentynie mieszkało wówczas 80–100 tys. Ukraińców.

² W konurbacji Wielkiego Buenos Aires Ukraińcy osiedlali się głównie w miastach Avellaneda (dzielnica Dock Sud), Quilmes i Lanús oraz w prowincji Buenos Aires w miastach La Plata, Berisso i Ensenada (Wielka La Plata).

³ J. C. Lehr, S. Cipko, *Contested identities: competing articulations of the national heritage of pioneer settlers in Misiones, Argentina*, [online], „Prairie Perspectives: Geographical Essays”, vol. 3/2000, s. 166–167, [dostęp: 03. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: <http://pcag.uwinnipeg.ca/Prairie-Perspectives/PP-Vol03/Lehr-Cipko.pdf>.

petlurowcy⁴ — ożywiając ukraińskie życie społeczno-kulturalne. W okresie międzywojennym założono w Argentynie dwie najważniejsze ukraińskie organizacje: towarzystwo społeczno-oświatowe Proswita oraz Widrodzennia, którego powstanie stanowiło efekt bliskiej współpracy Ukraińskiego Towarzystwa Strzeleckiego i Ukraińskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokil”. Wśród ukraińskich imigrantów przeważali grekokatolicy. Byli także prawosławni z Bukowiny, a po I wojnie światowej z Wołynia. W związku z tym posługę duszpasterską wśród Ukraińców w Argentynie do dziś pełni głównie Kościół grekokatolicki i na zdecydowanie mniejszą skalę — Ukraińska Autokefaliczna Cerkiew Prawosławna.

Celem artykułu jest ukazanie emigracji Ukraińców do Argentyny po II wojnie światowej i charakterystyka działalności społeczno-kulturalnej ukraińskiej diaspory w tym kraju do chwili obecnej.

Wychodźstwo ukraińskie zasadniczo dzieli się na cztery etapy/fale: przed I wojną światową, w okresie międzywojennym, po II wojnie światowej w latach 1947–1950 oraz już za czasów niepodległej Ukrainy. Zdecydowana większość badaczy tego zagadnienia koncentruje się na pierwszym i drugim etapie. Jest to w pełni zrozumiałe ze względu na skalę i znaczenie tej emigracji dla kształtowania się ukraińskiej diaspory w Argentynie⁵. W latach 1947–1950 do Argentyny wyemigrowało ponad 6 tysięcy Ukraińców, z czego większość reemigrowała później do Stanów Zjednoczonych i Kanady. Pewna grupa Ukraińców zdecydowała się na wyjazd do ZSRR. Po 1994 r. do Argentyny wyemigrowało kolejne kilkanaście tysięcy Ukraińców.

Ukraińcy w Argentynie podczas II wojny światowej

Argentyna praktycznie do samego końca II wojny światowej utrzymywała przychylną aliantom neutralność. Co prawda w argentyńskich siłach zbrojnych, które od początku lat 30. XX w. odgrywały bardzo ważną rolę w życiu społeczno-politycznym, służyło wielu germanofilów, to jednak w społeczeństwie przeważały sympatie proaliantkie. Od końca XIX w. Argentynę łączyły silne więzi gospodarcze z Wielką Brytanią. Mówiło się nawet, że stanowi ona *de facto* brytyjską kolonię. Te powiązania zostały dodatkowo wzmocnione za prezydentury gen. Agustina Pedro Justo Rolona (1932–1938), Roberta Marcelino Ortiza (1938–1942) i Ramona S. Castillo Barrionuevo (1942–1943). Z tego względu służby specjalne Argentyny oraz komórki wywiadu innych państw bacznie przyglądały się aktywności argentyńskich nazistów. W efekcie Argentyna, w obawie przed polityczną destabilizacją, falą uchodźców i w odpowiedzi na Anschluss Austrii, odrzuciła prawnomiędzynarodową koncepcję mniejszości narodowych i praktycznie zablokowała dalszą imigrację z Europy (chodziło głównie o Niemców i Żydów, ale odbiło się to także na wszystkich Europejczykach, w tym imigrantach z II RP)⁶.

Aktywność społeczno-polityczna Ukraińców i ich powiązania z niemieckimi nazistami działającymi w Argentynie⁷ (osadnicy niemieccy próbowali podżegać

⁴ Wśród nich było wielu absolwentów ukraińskich uczelni działających w Czechosłowacji, Uniwersytetu Ukraińskiego, Ukraińskiej Akademii Gospodarczej, Wyższego Instytutu Pedagogicznego i Akademii Sztuk Pięknych.

⁵ W 1914 r. w Argentynie mieszkało od 12 do 15 tys. Ukraińców (S. Cipko, *Ukrainians in Argentina, 1897–1950. The Making of a Community*, Edmonton 2011, s. 13).

⁶ R. Stemplowski, *Historyczny kontekst osadnictwa rolnego w Misiones. Rozważania wstępne*, [w:] R. Stemplowski (red.), *Słowianie w argentyńskim Misiones 1897–1977*, Warszawa 1991, s. 34.

⁷ W 1931 r. niemieccy marynarze kompanii żeglugowych Hamburg-Süd i Hapag-Lloyd z Hamburga założyli w Buenos Aires Zagraniczny Oddział Kierownictwa Rzeszy Partii NSDAP (*Na-*

Ukraińców przeciwko Polakom⁸) znalazły się w orbicie zainteresowania argentyńskich — i nie tylko — służb specjalnych, zwłaszcza po nawiązaniu przez Organizację Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) współpracy z Abwehrą i hitlerowskiej agresji na Polskę⁹. Ukraińscy nacjonałiści z Proswity, Wiodrodzenia i Związku Ukraińskich Hetmańców „Pług i Miecz” z zadowoleniem przyjęli atak III Rzeszy na ZSRR. Kierownictwo Wiodrodzenia zredagowało nawet, skierowany bezpośrednio do Adolfa Hitlera, list gratulacyjny, opublikowany w wydawanym w Buenos Aires od 1880 r. czasopiśmie *Deutsche La Plata Zeitung*¹⁰.

Wśród ukraińskiej społeczności w Argentynie byli również komuniści zrzeszeni w Związku Ukraińsko-Białoruskich Organizacji Robotniczych. Opowiedzieli się oni po stronie ZSRR, tworząc w 1941 r. Ukraiński Demokratyczny Komitet Pomocy Związkowi Radzieckiemu.

Większość Ukraińców mieszkających w Argentynie, mimo napływających do nich wieści z frontu, nie zdecydowała się jednak na aktywne zaangażowanie w konflikt w Europie.

Emigracja Ukraińców do Argentyny w latach 1947–1950

4 czerwca 1946 r. urząd prezydenta Argentyny objął płk Juan Domingo Perón Sosa, który chciał radykalnie zmienić oblicze swojej ojczyzny. Służyć temu miał, ogłoszony przez niego 19 października 1946 r., Plan Pięcioletni. Cele „pięcioletki”, której realizację umożliwiały wypracowana w poprzednich latach nadwyżka budżetowa, oraz planowana nacjonalizacja majątku zagranicznych przedsiębiorstw, to: 1) forsowna industrializacja (Argentyna nie miała już być tylko potęgą rolniczą); 2) uniezależnienie od importu surowców strategicznych i uzbrojenia; 3) pobudzenie popytu wewnętrznego; 4) ograniczenie zagranicznej wymiany handlowej. Założenia te miały na celu odpowiednie przygotowanie kraju do spodziewanego wybuchu III wojny światowej lub co najmniej wojny argentyńsko-brazylijskiej. Z drugiej strony Perón, w obawie przed komunistyczną infiltracją, podjął zdecydowane działania na rzecz podniesienia standardu życia warstw robotniczych i klasy średniej. Całe społeczeństwo w zmilitaryzowanym państwie miało się podporządkować realizacji głoszonej przez niego społeczno-gospodarczej doktryny justycjalizmu, która była inspirowana faszyzmem, socjalizmem i nauką społeczną Kościoła katolickiego, stanowiąc alternatywę dla komunizmu i anglosaskiego modelu kapitalizmu.

Do realizacji tych dalekosiężnych planów potrzebni byli nowi imigranci. Imigracja nie mogła mieć już jednak — jak to było wcześniej — spontanicznego charakteru. Podobnie jak w przypadku innych dziedzin życia społeczno-gospodar-

tionalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei), którego celem była organizacja i koordynacja działalności nazistów w tym kraju. W 1937 r. nazisci w Argentynie stanowili czwartą siłę po nazistach w Brazylii, Holandii i Austrii. NSDAP w Argentynie została rozwiązana w 1939 r. (A. Cisneros, C. Escudé [dir.], *Las actividades del nazismo en la Argentina*, [w:] *Historia general de las relaciones exteriores de la República Argentina*, Centro de Estudios de Política Exterior [CEPE] del Consejo Argentino para las Relaciones Internacionales [CARI] 2000, [dostęp: 14.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.argentina-rree.com/9/9-027.htm>).

⁸ Zob. R. Stemplowski, *Zależność i wyzwanie: Argentyna wobec rywalizacji mocarstw anglosaskich i III Rzeszy*, Warszawa 1975.

⁹ Władze argentyńskie szczególną uwagę zwróciły na działalność powiązanego z OUN Wiodrodzenia, którego protokołowane zebrania musiały się odbywać w języku hiszpańskim w obecności argentyńskiego urzędnika (S. Cipko, op. cit., s. 169).

¹⁰ S. Cipko, op. cit., s. 176.

czego, imigracja musiała być dobrze zaplanowana i skutecznie realizowana przez specjalnie powołane do tego instytucje.

Nowa polityka migracyjna Argentyny została zainicjowana jeszcze w trakcie II wojny światowej, kiedy w czerwcu 1943 r. do władzy w wyniku zamachu stanu doszli wojskowi nacjonałiści, a wśród nich germanofil Perón. Uważali oni, iż należy zwiększyć spójność etniczną, kulturową, społeczną, ekonomiczną i terytorialną „Nowej Argentyny”. Jednocześnie nie można było zamykać dynamicznie rozwijającego się kraju na imigrantów, tyle że należało ich wyselekcjonować, uwzględniając aspekty etniczne, religijne, ideologiczne i kwalifikacje zawodowe.

Od 1898 r. główną instytucją odpowiedzialną za realizację polityki migracyjnej była Naczelna Dyrekcja ds. Migracji (DGM — *Dirección General de Migraciones* — od 1949 r. pod nazwą Narodowa Dyrekcja ds. Migracji — DNM — *Dirección Nacional de Migraciones*). W 1946 r. na mocy nowej Ustawy o imigracji i kolonizacji utworzono dwie nowe, bezpośrednio podległe prezydentowi, instytucje — Komisję Odbioru i Rozmieszczenia Imigrantów (CREI — *Comisión de Recepción y Encauzamiento de Inmigrantes*) oraz Argentyńską Delegację ds. Imigracji w Europie (DAIE — *Delegación Argentina de Inmigración en Europa*) z głównym biurem w Genewie oraz oddziałami w Rzymie i Madrycie¹¹. Argentyna była zasadniczo nastawiona na przyjęcie imigrantów z biednych powojennych Włoch oraz Hiszpanii, której z kolei trudno było się podnieść po wojnie domowej w latach 1936–1939¹². Uważano, że Włosi i Hiszpanie szybko się asymilują, ponieważ znają lub łatwo mogą się nauczyć języka hiszpańskiego i podzielają obowiązujące w Argentynie wartości. Ideałem nowego imigranta był zatem młody i zdrowy Włoch lub Hiszpan — katolik, antykomunista, doświadczony rolnik lub wykwalifikowany robotnik lub inżynier, którego można było osiedlić w Patagonii lub zatrudnić w strategicznych sektorach gospodarki (np. w przemyśle zbrojeniowym).

W latach 1947–1948 Buenos Aires podpisało z Rzymem i Madrytem pierwsze porozumienia dotyczące zasad emigracji obywateli Włoch i Hiszpanii do Argentyny. W efekcie z 830 tys. imigrantów, którzy przybyli do Argentyny w latach 1947–1955¹³, 60 % stanowili Włosi, a 24% Hiszpanie. 92% wszystkich imigrantów w tym okresie stanowili katolicy¹⁴.

Wśród 16 proc. pozostałych imigrantów znajdowali się głównie Niemcy i Austriacy, a także Portugalczycy, Francuzi i „dipisi” (od DPs — *Displaced Persons* — osoby przemieszczone)¹⁵ z obozów rozmieszczonych na terytorium Niemiec, Austrii

¹¹ Kwestiami przygotowania naukowych podstaw polityki migracyjnej Argentyny zajmowało się utworzone w marcu 1946 r. Biuro Etnograficzne (*Oficina Etnográfica*), które następnie zostało przekształcone w Narodowy Instytut Etniczny (*Instituto Etnico Nacional*) usytuowany w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Argentyny.

¹² Dla mieszkańców zniszczonej wojną Europy Argentyna była wciąż bardzo atrakcyjnym celem emigracji. Argentyńska gospodarka cechowała się dynamicznym rozwojem. W latach 1945–1948 wzrost PKB w skali rocznej przekraczał poziom 6%. Poza tym władze Argentyny pokrywały imigrantom z Włoch i Hiszpanii koszty podróży transoceanicznej, początkowego pobytu, a także pomagały im znaleźć mieszkanie. Prowadzono również dla nich bezpłatne kursy zawodowe i pomagano w znalezieniu zatrudnienia.

¹³ M. Olivieri, *Un siglo de legislación en materia de inmigración Italia-Argentina, 1860–1960*, „Estudios Migratorios Latinoamericanos”, nr 6–7 (agosto-diciembre 1987) s. 244.

¹⁴ L. Senkman, *Etnicidad e inmigración durante el primer peronismo*, [online], „Estudios Interdisciplinarios de América Latina y el Caribe” (Tel Aviv), vol. 3 nr. 2 (julio-diciembre 1992), s. 5–39, [dostęp: 20.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.tau.ac.il/eial/III-2/senkman.htm>.

¹⁵ „Dipisi” byli podzieleni na kilka kategorii — ewakuowani, uchodźcy wojenni i polityczni, więźniowie obozów koncentracyjnych, pracownicy przymusowi i ochotnicy, pracowni-

i Włoch. Obozy te zostały utworzone przez Amerykanów i Brytyjczyków, a od 1 października 1945 r. zarządzała nimi Administracja Narodów Zjednoczonych ds. Pomocy i Odbudowy (UNRRA – *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*)¹⁶. Przebywali w nich m.in. Ukraińcy i Polacy, z których część nie zdecydowała się na powrót za „żelazną kurtynę”, przede wszystkim w obawie przed represjami ze strony władz komunistycznych. Należy pamiętać, że wielu ukraińskich „dipisów” udzielało się w organizacjach nacjonalistycznych (np. OUN) lub służyło w 14 Dywizji Grenadierów SS¹⁷. Wśród nich spory odsetek stanowiły osoby z wyższym wykształceniem¹⁸.

Repatriację oraz emigrację „dipisów”, przede wszystkim do USA¹⁹, Kanady²⁰ i Australii²¹, państw Europy Zachodniej (głównie Wielkiej Brytanii, Francji i Belgii) oraz krajów Ameryki Łacińskiej – Argentyny, Brazylii, Wenezueli, Paragwaju, Peru, Chile, Urugwaju, Kolumbii, Meksyku, Kuby, Ekwadoru, Gwatemali, Dominikany, Kostaryki i Panamy²² – organizowała, powstała 20 kwietnia 1946 r. i działająca przy Organizacji Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowa Organizacja Uchodźców (IRO – *International Refugee Organization*). Argentyna, choć nie była członkiem IRO, to od 1947 r. do końca 1949 r. przyjęła w sumie 32 tys. „dipisów” (najwięcej ze wszystkich państw Ameryki Łacińskiej), w tym około 10 tys. pochodzących z Jugosławii, 6 tys. z Polski, 5 tys. z ZSRR i 3 tys. z Węgier²³. Wśród nich znajdowało się ok. 6 tys. Ukraińców²⁴. Wielu z nich miało polskie paszporty, ale podróżowali także na podstawie wydanych w Europie kart pobytu i paszportów nansenowskich²⁵. W 1949 r. Argentyna ogłosiła, że nie będzie już przyjmować „dipisów” pochodzących z państw zza „żelaznej kurtyny” z obawy przed komunistyczną infiltracją²⁶. Chodziło także o chęć nawiązania współpracy gospodarczej z ZSRR,

cy Organizacji Todt, osoby wydalone z innych krajów, internowani, jeńcy wojenni i bezpaństwowcy (M. Wyman, *DPS: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*, New York 1989, s. 25).

¹⁶ W sumie przez obozy te od lipca 1948 r. do grudnia 1951 r. przeszło ponad milion osób (L. Senkman, *Los primeros sobrevivientes de la Shoa en Argentina: su imagen y memoria en la sociedad general i judia: 1954–50 (Primera Parte)*, [online], „Estudios Sociales Contemporáneos” nr 3/2009, s. 64, [dostęp: 01.02.2014]. Dostępny w Internecie: http://bdigital.uncu.edu.ar/objetos_digitales/5146/senkmanesc-3.pdf).

¹⁷ Weterani tej formacji założyli w Argentynie oddział Bractwa Byłych Żołnierzy Pierwszej Ukraińskiej Dywizji Ukraińskiej Armii Narodowej, którego główną siedzibą jest Toronto.

¹⁸ S. Cipko, op. cit., s. 187.

¹⁹ W latach 1948–1950 do USA wyemigrowało w sumie 200 tys. „dipisów”, z czego 85 tys. stanowili Ukraińcy, co stanowiło 85 proc. wszystkich ukraińskich „dipisów” (O. Kaczmar, *Displaced Persons – Emigration to 43 Countries around the World*, [online], portal dpcamps.org, [dostęp: 01. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.dpcamps.org/migration.html>).

²⁰ W Kanadzie swoje miejsce znalazło 98 tys. „dipisów” (L. Senkman, *Los primeros sobrevivientes...*, s. 64).

²¹ Do Australii udało się 176 tys. „dipisów” (L. Senkman, *Los primeros sobrevivientes...*, s. 64).

²² Do państw Ameryki Łacińskiej wyemigrowało w sumie 68 tys. „dipisów” (L. Senkman, *Los primeros sobrevivientes...*, s. 64).

²³ L. Senkman, *Etnicidad...*

²⁴ S. Cipko, op. cit., s. 183.

²⁵ L. Senkman, *Etnicidad...*

²⁶ Więcej na temat polityki migracyjnej Argentyny w latach 40. XX w. w: A.M. Villalón, *Políticas inmigratorias en la Argentina de los '40*, [online], „Publicar”, nr 8/1999, s. 31–50, [dostęp: 01. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: <http://ppct.caicyt.gov.ar/index.php/publicar/article/download/1176/1037>. Szwedzka gazeta donosiła w 1949 r., że 10% „dipisów”, pochodzących zza „żelaznej kurtyny”, było agentami Kominformu (S. Cipko, op. cit., s. 185).

a Sowieci usilnie lobbowali w Buenos Aires na rzecz zatrzymania emigracji „dipisów”, którzy pochodzili z ich strefy wpływu.

Powojenna emigracja Ukraińców do Argentyny, choć zdecydowanie mniejsza niż w dwudziestoleciu międzywojennym (należy także uwzględnić, iż 2/3 ukraińskich „dipisów” reemigrowało w latach 50. do USA i Kanady²⁷), z racji swojego upolitycznienia odegrała ważną rolę w życiu społeczno-kulturalnym ukraińskiej diaspory. Nowi imigranci przyczynili się do wzrostu rywalizacji i w konsekwencji podziałów organizacyjnych, a przede wszystkim kryzysu w utworzonej w 1947 r. Ukraińskiej Centralnej Reprezentacji (UCP), która w założeniu miała skupiać wszystkie ukraińskie organizacje społeczno-kulturalne w Argentynie. Najsilniejsze organizacje ukraińskie — Proswita i Widrodzennia — opowiedziały się za dwiema wzajemnie zwalczającymi się frakcjami OUN: pierwsza z nich za OUN-B („banderowcy”), a druga za OUN-M („melnykowcy”)²⁸. Proswita i organizacje utworzone przez nowych imigrantów — Federacja Ukraińskich Katolików, Stowarzyszenie Młodzieży Ukraińskiej „Plast” i Związek Ukraińskich Uczonych, Pisarzy i Artystów wystąpiły z UCP²⁹. Trzecie środowisko tworzyli ukraińscy zwolennicy ZSRR skupieni, wraz z podobnie myślącymi Białorusinami, Litwinami i Rosjanami, w Federacji Klubów Obywateli Sowieckich. Planowali oni przesiedlenie się do ZSRR, co nastąpiło już po śmierci Józefa Stalina w 1953 r. W sumie do listopada 1957 r. do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wyjechało 4 tys. osób, głównie Ukraińców, zachęconych radziecką propagandą „świetlanej przyszłości”. 1,5 tys. reemigrantów, rozczarowanych jednak tym, co zastali na miejscu, chciało później wrócić do Argentyny. Dopiero w 1966 r. pozwolenie na powrót, pod presją międzynarodową, dostało w sumie 865 osób³⁰.

Proswita i Widrodzennia wzmacniały się organizacyjnie, tworząc oddziały w różnych częściach Argentyny. Środowiska patriotyczne powoływały do życia nowe organizacje społeczno-kulturalne i oświatowe³¹ (m.in. Towarzystwo „Ridna Szkoła”), w ramach których prowadziły m.in. działalność wydawniczą, by w ten sposób pobudzać świadomość narodową wśród ukraińskich imigrantów i ich potomków, a także popularyzować ukraińską historię i kulturę w Argentynie. Wśród najważniejszych ukazujących się wówczas czasopism ukraińskich wymienić można: „Українське Слово” (Proswita) i „Наш клич” (Widrodzennia), a także „Життя”, „Дзвін”, „Голос Української Церкви”, „Поступ” i „Україна”. Rokrocznie ukazywały się ukraińskie almanachy. Opublikowano także ważne dla ukraińskiej diaspory w Argentynie książki, jak np.: *Por la libertad de Ucrania* autorstwa Ołeha Martowycza (1952), *El estado Ucraino del siglo XX: formación, reconocimiento, perdida de la independencia personalidad internacional* autorstwa Bohdana T. Hałajczuka, Carlosa M. Bolliniego Shaw’a i Romana Hołoda (1953) czy też przełożoną na język hiszpański i wydaną w 1962 r. w Buenos Aires *Historia de Ucrania* Demetriu Doroshenki³².

²⁷ J. C. Lehr, S. Cipko, op. cit., s. 170. Przyczyną reemigracji były lepsze warunki życia w tych krajach. Z drugiej strony należy wspomnieć o Ukraińcach, którzy od lat 30. do 60. XX w. przesiedlali się z Paragwaju do Argentyny.

²⁸ Andrij Melnyk wysłał do Argentyny swojego przedstawiciela Mychajłę Muszynskiego, który stanął na czele Widrodzennia (S. Cipko, op. cit., s. 198).

²⁹ S. Cipko, op. cit., s. 199–200.

³⁰ Ibidem, s. 270.

³¹ Najważniejszą organizacją oświatową jest utworzone w 1932 r. przez członków Proswity z Dock Sud Towarzystwo Oświatowe „Ridna Szkoła”.

³² О. Ярош, *Формування української діаспори в Аргентині*, [online], Матеріали міжнародної наукової інтернет-конференції „Сучасні дослідження історії слов’янських на-

Wśród powojennych imigrantów ukraińskich w Argentynie znaleźli się duchowni, co wzmocniło pozycję Kościoła greckokatolickiego i pozwoliło przetrwać Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej (UACP). W 1962 r. w dyspozycji 90 tys. argentyńskich grekokatolików znajdowało się 28 cerkwi i kaplic. Liczba ta stale rosła, osiągając osiem lat później poziom 53 cerkwi i kaplic dla 100 tys. wiernych³³. W 1961 r. papież Jan XXIII skierował do Argentyny w roli wizytatora apostołskiego bp. Andrzeja Sapelaka SDB (absolwenta m.in. przemyskiego gimnazjum). Pięć lat później sukcesem zakończyły się jego starania o utworzenie w Buenos Aires filii Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu św. Papieża Klemensa w Rzymie³⁴. W 1968 r. bp. Sapelak objął nowo erygowaną egzarchię Buenos Aires, która 10 lat później uzyskała status Eparchii pw. Matki Boskiej Opiekuńczej. Aktualnie jej administratorem apostołskim jest, nominowany na to stanowisko przez papieża Franciszka³⁵, bp Daniel Kozelinski Netto z Brazylii³⁶. Do eparchii greckokatolickiej w Argentynie należy obecnie 140 tys. osób. (70 tys. w konurbacji i prowincji Buenos Aires, 40 tys. w Misiones³⁷, 20 tys. w prowincjach Chaco i Formosa oraz 10 tys. rozsianych po całej Argentynie³⁸), skupionych w 16 parafiach, gdzie posługę duszpasterską pełni ok. 20 duchownych³⁹.

Po śmierci w 1943 r. o. Hnatiuka, który działał głównie w Misiones i Chaco⁴⁰, odbudowę struktur UACP w Argentynie wziął na siebie przybyły w 1946 r. ze Szwajcarii o. Iwan Jarosławskij. Założył on w Dock Sud parafię pw. Opieki Bogurodzicy oraz Bractwo Prawosławne, którego celem była budowa świątyni. W 1949 r. do o. Jarosławskiego dołączył o. Symon Szumakiw. W tym samym roku o. Jarosławskij popadł jednak w konflikt z Bractwem Prawosławnym i postanowił założyć własną małą parafię w ramach Ukraińskiej Autokefalicznej Cerkwi Prawosławnej (Soborowej), utworzonej przez abp. Hryhorija Ohijczuka. O. Jarosławskiego zastąpił pochodzący z Bukowiny o. Borys Arijczuk, którego do Argentyny wysłał zwierzchnik UACP bp Polikarp Sikorski (Sikorśkij). W 1971 r. pod zwierzchnictwem UACP funkcjonowała jedna parafia z cerkwią w Berisso, cztery parafie z trzema cer-

родів”, 19.09.2013, Івано-Франківськ, [dostęp: 22.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.pu.if.ua/depart/SlavsHistory/ua/4369/>.

³³ S. Cipko, op. cit., s. 202. W 1968 r. konsekrowana została nowo wybudowana katedra grekokatolicka w Buenos Aires.

³⁴ W argentyńskiej filii Ukraińskiego Katolickiego Uniwersytetu św. Papieża Klemensa organizowano m.in. hiszpańskojęzyczne letnie kursy ukrainoznawstwa. Obecnie są one kontynuowane przez Instytut Kultury i Edukacji Ukraińskiej im. patriarchy Josyfa Slipyja, zlokalizowany w miejscowości Leandro N. Alem w Misiones, który powstał w 2007 r. na bazie ww. filii Uniwersytetu.

³⁵ Jorge María Bergoglio to wychowanek grekokatolickiego duchownego Stepana Czmiła SDB (absolwenta m.in. przemyskiego gimnazjum). Bergoglio, będąc w latach 1998–2013 arcybiskupem Buenos Aires (w 2001 r. wyniesiony został do godności kardynalskiej) i prymasem Argentyny, pełnił również funkcję ordynariusza wiernych kościołów wschodnich.

³⁶ W latach 2009–2011 administratorem apostołskim tej eparchii był obecny zwierzchnik Ukraińskiej Cerkwi Grekokatolickiej abp większy kijowsko-halicki Światosław Szewczuk.

³⁷ W Posadas — stolicy prowincji Misiones — rezyduje grekokatolicki biskup pomocniczy.

³⁸ *Historia de la Eparquia Ucraina Pokrov — Santa María del Patrocinio*, [online], portal Eparchii Buenos Aires, [dostęp: 01.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.eparquia-pokrov.org.ar/eparquia/>.

³⁹ Zob. S. Sprague, *Argentina's Ukrainians*, [online], „One Magazine”, May 2010, <http://www.cnewa.us/default.aspx?ID=3464&pagetypeID=4&sitecode=US&pageno=1>.

⁴⁰ W 1934 r. w miejscowości Las Breñas o. Hnatiuk założył pierwszą parafię UACP na terytorium Chaco (S. Matus, *Iglesia Ortodoxa Ucrainiana*, [w:] F. Forni, F. Mallimaci, L.A. Cárdenas [coord.], *Guía de la diversidad religiosa de Buenos Aires*, t. II, Buenos Aires 2008, s. 64).

kwiami w Chaco i jedna parafia z cerkwią w Tres Capones⁴¹. Cerkiew UACP w Buenos Aires udało się oddać do użytku dopiero w 1978 r.⁴². Obecnie UACP liczy ok. 6 tys. wiernych⁴³. W jej posiadaniu są wspomniana cerkiew pw. Najświętszej Dziewicy w Buenos Aires, parafia w Lanús (konurbacja Buenos Aires), parafia w Berisso (prowincja Buenos Aires) trzy parafie w Chaco i parafia w Tres Capones. Siedziba eparchii UACP, pod jurysdykcją Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola, znajduje się w Kurytybie (Brazylia), gdzie rezyduje eparcha Ameryki Południowej abp. Jeremias Ferens⁴⁴.

Emigracja Ukraińców z niepodległej Ukrainy

W nocy z 9 na 10 listopada 1989 r. upadł Mur Berliński, 24 sierpnia 1991 r. Ukraina proklamowała niepodległość, a 26 grudnia 1991 r. nastąpił ostateczny rozpad ZSRR. Te wydarzenia z uwagą śledziły władze Argentyny, której prezydentem w latach 1989–1999 był potomek syryjskich imigrantów Carlos Saúl Menem Akil. 5 grudnia 1991 r. Argentyna jako pierwsze państwo Ameryki Łacińskiej i czwarte na świecie (po Polsce, Kanadzie i Węgrzech) uznało niepodległość Ukrainy, a 6 stycznia 1992 r. Buenos Aires nawiązało relacje dyplomatyczne z Kijowem, co było hucznie świętowane przez ukraińską diasporę nad La Platą i Parana. W 1993 r. w Kongresie Narodowym Argentyny powstała grupa przyjaciół Ukrainy. W tym też roku Ukraina otworzyła swoją ambasadę w Buenos Aires. W październiku 1995 r. prezydent Ukrainy Leonid Kuczma złożył wizytę w Argentynie, a trzy lata później Menem odwiedził Kijów.

Upadek „żelaznej kurtyny” rozbudził nadzieje obywateli państw postkomunistycznych nie tylko na lepsze życie w swojej ojczyźnie, ale możliwość emigracji zarobkowej do Europy Zachodniej. Z kolei rządy zachodnioeuropejskie starały się powstrzymać prognozowaną falę od 5 do 15 mln imigrantów z byłego bloku wschodniego, którzy znajdowali się w bardzo trudnej sytuacji bytowej — w zasadzie bez perspektyw na godne życie. To, co w Europie Zachodniej uważano za groźbę destabilizacji sytuacji społeczno-gospodarczej, w Argentynie uznano za szansę na rozwój. Argentyński minister spraw zagranicznych Guido di Tella wyraził gotowość przyjęcia maksymalnie 300 tys. imigrantów z Europy Środkowej i Wschodniej⁴⁵. Liczył przede wszystkim na dobrze wykształconych specjalistów z różnych dziedzin, którzy mieli stanowić alternatywę dla imigrantów o bardzo niskich kwalifikacjach, pochodzących głównie z Boliwii, Paragwaju i Peru.

W lutym 1992 r. prezydent Menem wystąpił na forum Parlamentu Europejskiego, zapowiadając, iż jego kraj wprowadzi ułatwienia dla imigrantów z Polski, Czech, Słowacji, Węgier, Mołdawii, Rumunii, Bułgarii, Słowenii, Chorwacji, Federalnej Republiki Jugosławii, Bośni i Hercegowiny, Macedonii, Albanii, Federacji

⁴¹ S. Cipko, op. cit., s. 207.

⁴² Ibidem, s. 206.

⁴³ S. Matus, op. cit., s. 64.

⁴⁴ S. E. Revma, *Dom Jeremias Ferens Arcebispo de Aspendos, Eparca de Curitiba e toda a América do Sul*, [online], portal Eparchii Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej w Ameryce Południowej, [dostęp: 01.02.2014]. Dostępny w Internecie: http://ecclesia.com.br/igreja_ortodoxa/ucrania/.

⁴⁵ S. Masseroni, G. Mykietiw, *Política migratoria selectiva: La postura Argentina frente a la crisis en Europa Central y Oriental*, [online], VIII Jornadas Argentinas de Estudios de Población, Tandil 12–14.10.2005, s. 4, [dostęp: 01.02.2014]. Dostępny w Internecie: http://www.redaepa.org.ar/jornadas/viii/AEPA/B13/Masseroni_y_Mykietiw.pdf.

Rosyjskiej, Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy, Estonii, Gruzji i Armenii⁴⁶. Plan ten wspierały nie tylko argentyńskie kręgi decyzyjne, ale także najważniejsze tytuły prasowe. Argentyna chciała poprawić swój międzynarodowy wizerunek, tzn. pokazać się jako państwo otwarte, modernizujące się, chcące konkurować z państwami wysoko rozwiniętymi. Menem pragnął nawiązać do sukcesu gospodarczego Argentyny z pierwszej połowy XX w., a do tego potrzebni byli wysoko wykwalifikowani specjaliści.

19 grudnia 1994 r., na mocy Rezolucji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr 4632/94, Argentyna uruchomiła Specjalny Program Ułatwień Imigracyjnych dla Obywateli Państw Europy Środkowej i Wschodniej, którego obowiązywanie było przedłużane w kolejnych latach, z tym, że pod koniec lat 90. obejmowało już tylko i wyłącznie obywateli Ukrainy i Federacji Rosyjskiej⁴⁷.

Początkowo władze Argentyny liczyły na to, że organizacje międzynarodowe, przede wszystkim Europejska Wspólnota Gospodarcza, Bank Światowy, Europejski Bank Odbudowy i Rozwoju oraz Międzypamerykański Bank Rozwoju przeznaczą pewne środki na wsparcie tej migracji⁴⁸. Niestety skończyło się tylko na nadziejach.

Od stycznia 1994 r. do grudnia 2000 r. z Europy Środkowej i Wschodniej do Argentyny na stałe wyemigrowało ok. 10 tys. osób, z których 71,5% stanowili Ukraińcy, 17% Rosjanie, 5,4% ludzie posługujący się paszportem ZSRR oraz w sumie kilkuset Rumunów, Bułgarów, Ormian, Gruzinów, Mołdawian i Polaków. Ponad 80% ukraińskich emigrantów stanowiły osoby przed 45. rokiem życia⁴⁹. Była to głównie emigracja rodzinna o charakterze trwałym. 80% imigrantów z Europy Środkowej i Wschodniej ukończyło co najmniej szkołę średnią. Połowa legitymowała się pełnym wykształceniem uniwersyteckim, w tym 50% inżynierskim, 21% medycznym, 10% ekonomicznym. 12% stanowili pracownicy naukowcy⁵⁰. Osiedlali się oni głównie w Buenos Aires.

Mimo wszystko „drenaż mózgów” w Europie Środkowej i Wschodniej zakończył się porażką, ponieważ Argentyna dla imigrantów z tej części świata w sumie nie była zbyt atrakcyjnym celem emigracji. Decydował o tym dystans oraz dużo

⁴⁶ M. J. Marcogliese, *La migración reciente de Europa Central y Oriental a la Argentina ¿Un tratamiento „especial”?* [online], „Revista Argentina de Sociología”, año 1, nr 1/2003, s. 45, [dostęp: 22.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.redalyc.org/pdf/269/2690-0104.pdf>.

⁴⁷ 29 kwietnia 1999 r. Buenos Aires i Kijów zawarły ze sobą porozumienie regulujące kwestie migracji Ukraińców do Argentyny. Władze Argentyny zagwarantowały ukraińskim imigrantom te same prawa i wolności, które przysługują Argentyńczykom, w tym m.in. prawo do edukacji, wynagrodzenia za pracę, wolnego wjazdu na terytorium Argentyny, ubezpieczenia społecznego i pomocy prawnej. Argentyna i Ukraina zobowiązały się także do wzajemnego uznawania tytułów naukowych i świadectw ukończenia kształcenia na wszystkich szczeblach (także dyplomów ukończenia studiów wyższych). Argentyna wzięła na siebie obowiązek zapewnienia ukraińskim imigrantom kursów językowych, lekcji historii i geografii Argentyny. Argentyna gwarantowała także Ukraińcom poszanowanie ich tożsamości i możliwości utrzymywania przez nich więzów z ojczyzną (E. Texidó, *El acuerdo bilateral celebrado entre Argentina y Ucrania*, [online], [w:] E. Geronimi, L. Cachón, E. Texidó, *Acuerdos bilaterales de migración de mano de obra: Estudio de casos*, [online], „Estudios sobre Migraciones Internacionales”, nr 66/2004, s. 129–132, [dostęp: 22. 02 .2014]. Dostępny w Internecie: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---migrant/documents/publication/wcms_201592.pdf).

⁴⁸ S. Masseroni, G. Mykietiw, op. cit., s. 4.

⁴⁹ M. J. Marcogliese, op. cit., s. 50–52.

⁵⁰ E. Texidó, op. cit., s. 136–144.

niższy niż w USA, Kanadzie i państwach Europy Zachodniej poziom rozwoju cywilizacyjnego. Poza tym argentyńskie ułatwienia migracyjne dla imigrantów z krajów postkomunistycznych polegały tylko na uproszczeniu procedur administracyjnych przy wydawaniu wiz. Imigranci, którzy znaleźli się na terytorium Argentyny, początkowo otrzymywali roczne prawo pobytu, co w teorii miało im umożliwić znalezienie legalnej pracy⁵¹. W rzeczywistości niewielu z nich w tak krótkim czasie to się udawało. Poza tym Argentyna nie opłacała imigrantom kosztów podróży. By dostać się do Argentyny, imigranci najczęściej musieli spieniężyć cały swój dobytek. Tymczasem na miejscu brakowało wsparcia socjalnego. Były za to problemy z nostryfikacją dyplomów⁵². Należy również pamiętać, że neoliberalne reformy Menema, polegające na prywatyzacji lub likwidacji państwowych przedsiębiorstw, skutkowały dynamicznie rosnącą stopą bezrobocia⁵³. Imigranci z Europy Środkowej i Wschodniej, którzy znaleźli się w Argentynie, podejmowali pracę przeważnie dużo poniżej swoich kwalifikacji zawodowych lub pozostawali bezrobotni (w 2000 r. 24,6% z nich było bez pracy⁵⁴). Po krachu ekonomicznym Argentyny z 2001 r. część Ukraińców zdołała wyjechać do Kanady. Szacuje się, że w latach 1994–2011 do Argentyny wyemigrowało w sumie ok. 15 tys. Ukraińców⁵⁵. Obecnie mogą oni wyjeżdżać do tego kraju w ruchu bezwizowym (do 90 dni)⁵⁶.

Liczbę Ukraińców w Argentynie szacuje się na ok. 300 tys. osób, z czego połowa mieszka w konurbacji i prowincji Buenos Aires, 75 tys. w prowincji Misiones, 33 tys. w prowincji Chaco. Większe skupiska ludności ukraińskiej znajdują się także w prowincjach Mendoza (15 tys.), Córdoba (6 tys.), Formosa (4,5 tys.), Rio Negro (4,5 tys.) i 12 tys. w innych prowincjach Argentyny (głównie Corrientes, Santa Fe i Tucumán)⁵⁷. Nad La Platą i Paranaż zarejestrowanych jest ok. 40 ukraińskich organi-

⁵¹ Po roku pobytu służbom migracyjnym należało przedstawić świadectwo o zatrudnieniu wydane przez pracodawcę. W przeciwnym razie pobyt z legalnego przeradzał się w nielegalny. Ostatecznie zniesiono te przepisy, bo praktycznie nikt nie był ich w stanie w tak krótkim czasie spełnić (M. J. Marcogliese, op. cit., s. 49).

⁵² W celu pomocy nowym imigrantom ukraińskim w Argentynie w 2003 r. zostało utworzone Towarzystwo Pomocy Emigrantom i Uchodźcom z Europy Wschodniej „Oranta”.

⁵³ W 1992 r. stopa bezrobocia w Argentynie wynosiła 7%, w 1994 r. 12% (przewidywano 4%), by w 2001 r. osiągnąć szczytowy poziom 18,3%, co było skutkiem finansowego krachu Argentyny. Obecnie bezrobocie w tym kraju utrzymuje się na poziomie ok. 7% (*Cambios en el Mercado de Trabajo durante el período 2003–2008*, [online] Instituto Nacional de Estadística y Censos, Buenos Aires 27. 10. 2008, s. 1, [dostęp: 22. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: http://www.indec.mecon.ar/nuevaweb/cuadros/4/empleo_cambios03-08.pdf). W okresie od marca 1991 r. do maja 1995 r. w Argentynie ubyło 600 tys. miejsc pracy (V. Murillo, *La adaptación del sindicalismo argentino a las reformas de mercado en la primera Presidencia de Menem*, „Desarrollo Económico”, nr 37/1997, s. 425).

⁵⁴ M. J. Marcogliese, op. cit., s. 54. Zob. V. Correa (coord.), *Los migrantes de Europa del Este y Central en el Area Metropolitana*, [online], Investigación CAREF-OIM 1999–2002, [dostęp: 22.02.2014]. Dostępny w Internecie: http://www.caref.org.ar/texto/europa_del_este.doc.

⁵⁵ E. Siddig, *Los médicos ucranianos aquí trabajan de pintores*, [online], „Miradas al Sur”, año 4, nr 158 (29. 05. 2011), [dostęp: 22. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: <http://sur-infonews.com/notas/los-medicos-ucranianos-aqui-trabajan-de-pintores>.

⁵⁶ А. Гончаров, *МЗС оприлюднило список країн, куди українці можуть поїхати без віз*, [online], 17. 07. 2012, [dostęp: 22. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: <http://www.unn.com.ua/uk/news/823166-mzs-oprilyudnilo-spisok-krayin,-kudi-ukrayintsi-mogeut-poyihati-bez-viz>.

⁵⁷ Т. Є. Богданова, В. О. Погромський, *Українська етнічна спільнота в Аргентині наприкінці XX – на початку XXI століття*, [online], „Історичний архів. Наукові студії:

zacji kulturalno-społecznych, oświatowych i religijnych, z których połowa wchodzi w skład UCR⁵⁸. Najważniejsze z nich to wciąż Proswita i Wiodroźnienia, których reprezentanci stoją na czele UCR. Ukraińska diaspora przywiązuje dużą wagę do nauki języka ukraińskiego i rozpowszechniania ukraińskiej kultury, co jest realizowane w ponad 20 szkółkach sobotnich i w ramach kilkuset zespołów tanecznych, muzycznych i wokalnych. W 2009 r. oficjalnie działało 20 ukraińskich zespołów folklorystycznych, skupiających prawie 600 osób. W Argentynie regularnie wychodzą ukraińskie czasopisma, wśród których niezmiennie najważniejsze to: „Українське Слово” (Proswita), „Наш клич” (Wiodroźnienia) i „Голос Української Церкви”⁵⁹.

Podsumowanie

Emigracja Ukraińców do Argentyny trwa do dnia dzisiejszego i ma charakter ekonomiczny. Diaspora ukraińska w tym kraju zdołała umocnić swoją pozycję dzięki działalności stosunkowo licznych organizacji społeczno-kulturalnych, a także zaangażowaniu Kościoła greckokatolickiego i UACP. Sporą rolę odgrywa zwłaszcza ukraińska i argentyńsko-ukraińska inteligencja. Ten fakt dostrzegł również Kijów, który w ostatnich latach umożliwiał młodym ludziom z Argentyny odbycie studiów w Ukrainie. Należy podkreślić, że władze Argentyny przychylnie odnoszą się do Ukraińców, zapewniając im prawo do podtrzymywania swojej tożsamości kulturowej i więzów z ojczyzną. Poza tym ukraińsko-argentyńskie relacje dyplomatyczne można uznać za udane, o czym świadczy podpisanie przez Buenos Aires i Kijów w sumie kilkudziesięciu umów bilateralnych o współpracy w wielu dziedzinach. Przyczyniło się to w pewnym stopniu do poprawy sytuacji prawnej Ukraińców w Argentynie (np. w kwestii uznawalności wykształcenia). Choć wielu ukraińskich imigrantów, pozbawionych odpowiedniego wsparcia, nie poradziło sobie w nowym, zupełnie odmiennym otoczeniu kulturowym i niełatwych warunkach ekonomicznych, to jednak Ukraińcom w Argentynie generalnie żyje się lepiej niż w ich ojczyźnie. Wystarczy wspomnieć, iż w ogłoszonym w 2013 r. rankingu państw świata według wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) Argentyna została zaliczona do grupy państw bardzo wysoko rozwiniętych (45. miejsce), a Ukraina do niższej kategorii państw wysoko rozwiniętych (78. miejsce)⁶⁰.

Збірник наукових праць”, 2010, s. 84, [dostęp: 22. 02. 2014]. Dostępny w Internecie: http://histans.com/LiberUA/istor_studii/istor_studii.pdf.

⁵⁸ Lista tych organizacji jest dostępna na stronie internetowej UCP — <http://www.rcucrania.com.ar/acerca-de-la-rcu/instituciones-miembro/>. UCP wchodzi w skład Światowego Kongresu Ukraińców.

⁵⁹ Т. Є. Богданова, В. О. Погромський, *op. cit.*, s. 84.

⁶⁰ *The 2013 Human Development Report — The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World*, [online] United Nations Development Programme, March 2013, s. 144–147, [dostęp: 22.02.2014]. Dostępny w Internecie: <http://hdr.undp.org/en/2013-report>.

Paweł Trefler. Ukrainians in Argentina in the Period from 1947 to 2013

The purpose of this article is to provide insight into the Ukrainian emigration to Argentina after World War II and present up-to-date socio-cultural activities of the Ukrainian diaspora in Argentina.